

O'QUVCHILARNING FUNKSIONAL SAVODXONLIGINI XALQARO BAHOLASH TIZIMLARI ASOSIDA TAHLIL QILISH

Maxamattayirova Mehriyo Mirzohid qizi

Egamberdiyeva Muxlisa Dilmurod qizi

Sayfiddinova Dilrabo Otabek qizi

ADPI talabalari:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15683147>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning funksional savodxonligini aniqlashda xalqaro baholash tizimlarining ahamiyati va ular orqali olingan natijalar asosida ta'lim sifatini baholash muhimligi yoritilgan. PISA, PIRLS va TIMSS kabi xalqaro dasturlar doirasida o'zbekistonlik o'quvchilarning ko'rsatkichlari tahlil qilinadi, ularning kuchli va zaif jihatlari aniqlanadi. Shuningdek, funksional savodxonlik tushunchasi, uning zamonaviy ta'limdagi roli, o'quv dasturlariga integratsiya qilish imkoniyatlari hamda baholash mexanizmlarining takomillashtirilishi haqida fikr yuritiladi. Maqolada ta'lim siyosatini takomillashtirishga oid tavsiyalar ham beriladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение международных оценочных систем в определении функциональной грамотности учащихся, а также важность анализа полученных данных для оценки качества образования. Проанализированы показатели узбекских школьников в рамках международных программ PISA, PIRLS и TIMSS, выявлены их сильные и слабые стороны. Обсуждаются понятие функциональной грамотности, её роль в современном образовании, возможности интеграции в учебные программы и пути совершенствования механизмов оценки. В статье также представлены рекомендации по улучшению образовательной политики.

Abstract: This article explores the significance of international assessment systems in evaluating students' functional literacy and the importance of using such data to assess education quality. It analyzes the performance of Uzbek students in international programs such as PISA, PIRLS, and TIMSS, identifying both strengths and weaknesses. The concept of functional literacy is examined in detail, including its role in modern education, its integration into curricula, and the enhancement of assessment mechanisms. The article also provides policy recommendations for improving educational outcomes.

Kalit so'zlar: Funksional savodxonlik, xalqaro baholash tizimlari, PISA, PIRLS, TIMSS, o'quvchilar kompetensiyasi, ta'lim sifati, baholash mezonlari, zamonaviy ta'lim, o'quv dasturi, xalqaro tajriba.

Ключевые слова: Функциональная грамотность, международные оценочные системы, PISA, PIRLS, TIMSS, компетенции учащихся, качество образования, критерии оценки, современное образование, учебная программа, международный опыт.

Keywords: Functional literacy, international assessment systems, PISA, PIRLS, TIMSS, student competencies, education quality, evaluation criteria, modern education, curriculum, international experience.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarning zamonaviy hayotga moslashuvchan, tanqidiy fikrlovchi, muammolarni mustaqil hal eta oladigan va o'z bilimlarini amalda qo'llay oladigan shaxslar sifatida shakllanishini ta'minlashdir. Ushbu vazifani bajarishda o'quvchilarning funksional savodxonligi muhim o'rin tutadi. An'anaviy bilimlarni yod olishdan ko'ra, ularni kundalik hayotda qo'llay bilish, turli kontekstlarda moslashtira olish va tahliliy fikrlash qobiliyatlari zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishlariga aylangan. Funksional savodxonlik nafaqat matnni o'qish yoki hisob-kitob qilish qobiliyati, balki o'rgangan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, axborotni izlab topish, tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilish salohiyatidir. Ushbu kompetensiyalarni aniqlash va baholash uchun dunyo miqyosida qator xalqaro baholash dasturlari faoliyat yuritadi. Xususan, PISA (Programme for International Student Assessment), PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) va TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) kabi dasturlar orqali o'quvchilarning funksional savodxonlik darajasi aniqlanadi va ta'lim tizimining natijadorligi tahlil qilinadi. Mazkur xalqaro baholash dasturlari mamlakatlar ta'lim tizimini global kontekstdagi boshqa davlatlar bilan solishtirish, ta'limda mavjud muammo va kamchiliklarni aniqlash hamda ta'lim siyosatini takomillashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston ham so'nggi yillarda bu kabi baholash jarayonlarida faol ishtirok etib kelmoqda. Bu esa milliy ta'lim tizimini chuqur tahlil qilish, xalqaro mezonlarga moslashtirish hamda zamonaviy o'qitish metodlarini joriy etishda muhim omil bo'lmoqda.

Funksional savodxonlik — bu faqatgina o'qish, yozish yoki oddiy matematik amallarni bajara olish emas, balki o'rgangan bilimlarni turli hayotiy vaziyatlarda amaliyotga qo'llay olish, muammolarni tahlil qilish, axborotni izlab topish, solishtirish va xulosa chiqarish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiya zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida ko'riladi. Bugungi kunda shunchaki yodlab olingan bilimlar emas, balki ularni ongli, samarali va kreativ tarzda qo'llay bilish muhim hisoblanadi. Ta'lim sohasida olib borilayotgan global

islohotlar, xususan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan yondashuvlar, o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishni birlamchi vazifa sifatida ilgari surmoqda. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini baholashda yangi, zamonaviy mezonlar zarurligini yuzaga chiqarmoqda. Xalqaro baholash dasturlari va ularning funksional savodxonlikni aniqlashdagi o'rne. Hozirgi kunda xalqaro miqyosda tan olingan bir nechta baholash dasturlari mavjud bo'lib, ular o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki funksional savodxonlik salohiyatini ham aniqlashga xizmat qiladi. Ulardan asosiylari quyidagilardir: PISA (Programme for International Student Assessment) – OECD tomonidan har uch yilda o'tkaziladigan baholash dasturi bo'lib, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha hayotiy muammolarni hal etish qobiliyatlarini baholaydi. PISA o'quvchining real hayotdagi vaziyatlarda qanday fikrlashi va qaror qabul qilishi mumkinligini aniqlaydi. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – bu dastur 4-sinf o'quvchilarining matnni tushunib o'qish va uni sharhlash ko'nikmalarini aniqlashga qaratilgan. U o'quvchilarning analitik fikrlash darajasini baholashda muhim vositadir. TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimi va bu bilimlarni amaliy masalalarda qo'llash qobiliyatini o'lchaydi. Bu dastur orqali o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi, fanga asoslangan tafakkuri tahlil qilinadi. Mazkur dasturlar o'z metodologiyasi, topshiriqlar shakli, baholash mezonlari orqali o'quvchilarning funksional bilimlarini chuqur tahlil qilishga imkon yaratadi. O'zbekistonning xalqaro baholash dasturlaridagi ishtiroki va natijalar tahlili: So'nggi yillarda O'zbekiston xalqaro baholash dasturlarida faol ishtirok etmoqda. Jumladan, mamlakat 2018-yilda PISA baholashiga tayyorgarlik ko'rishni boshlagan va 2022-yilda to'liq ishtirok etdi. Ushbu ishtirok orqali o'zbekistonlik o'quvchilarning xalqaro standartlardagi ko'nikmalari bo'yicha dastlabki obyektiv baho olish imkoni paydo bo'ldi. PISA-2022 natijalari O'zbekiston uchun ko'plab muhim jihatlarni ochib berdi. Jumladan: O'quvchilarning o'qish savodxonligi va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarida sustlik kuzatildi; Matematika fanidan olingan natijalar xalqaro o'rtacha ko'rsatkichdan past bo'ldi; Tabiiy fanlarga oid topshiriqlarda o'quvchilar nazariy bilimlarga ega bo'lsalar-da, ularni real hayotiy masalalarda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishdi. Bu holatlar ta'lim tizimidagi ayrim metodik va mazmuniy kamchiliklarni aniqlash, o'quv dasturlarini zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvga moslashtirish zarurligini ko'rsatdi.

4. Funksional savodxonlikni rivojlantirish yo'nalishlari va milliy ta'limga integratsiya qilish imkoniyatlari

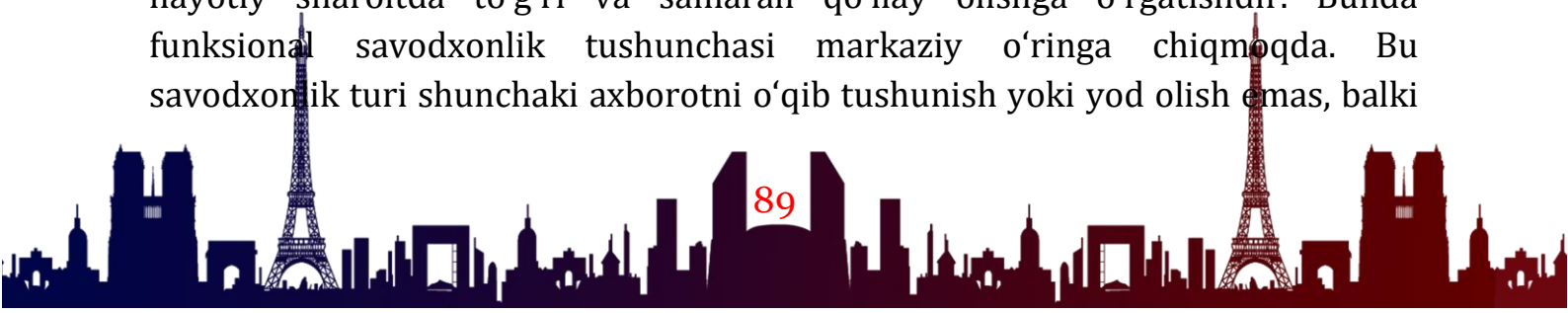
Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, funksional savodxonlikni rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega: O'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish: faqat nazariy bilimlar emas, balki amaliy topshiriqlar, loyiha asosidagi o'qitish metodlarini joriy qilish zarur; O'qituvchilarning malakasini oshirish: ular funksional yondashuvni tushunishi va dars jarayonida qo'llay olishi kerak; Baholash tizimini modernizatsiya qilish: testlarda, real vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan baholovlar joriy etilishi kerak; Axborot texnologiyalaridan foydalanish: raqamli vositalar orqali interaktiv va individual o'quv usullarini qo'llash samaradorlikni oshiradi. Milliy ta'lim tizimiga bu kabi yondashuvlarni integratsiya qilish, o'quvchilarning faqat test natijalarini emas, balki real hayotga tayyorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba: ilg'or ta'lim tizimlarining funksional savodxonlikni rivojlantirishdagi strategiyalari: Dunyo bo'yicha ilg'or ta'lim tizimlari – Finlandiya, Singapur, Yaponiya, Janubiy Koreya, Estoniya kabi mamlakatlar funksional savodxonlikni rivojlantirishga ustuvor yo'nalish sifatida qaramoqda. Ularning tajribasi bir nechta muhim jihatlar bilan ajralib turadi: O'quv dasturlari hayotiylik va amaliylikka asoslangan: O'quvchilarga nazariy bilimdan ko'ra, real hayotdagi masalalarni hal qilish, fikr yuritish, qaror qabul qilishga doir topshiriqlar beriladi. Masalan, Finlandiyada matematika darslarida moliyaviy savodxonlik, energiya iste'moli yoki kundalik xarajatlar kabi mavzular muhokama qilinadi. Tanqidiy va ijodiy fikrlashga alohida e'tibor: Singapurda darsliklar tanqidiy savollar va ochiq tipdagi topshiriqlar bilan to'ldirilgan bo'lib, o'quvchidan tayyor javob emas, mulohaza yuritishni talab qiladi. Interfanning integratsiyasi: Ko'plab rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida fanlararo bog'liqlik asosida o'qitish yo'lga qo'yilgan. Bu metod orqali o'quvchi bir vaqtning o'zida bir necha ko'nikmalarni uyg'unlashtirgan holda o'zlashtiradi (masalan, tabiatshunoslik, axborot texnologiyalari va statistika). Mustaqil ta'limga rag'bat: Estoniya ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil izlanish, tadqiqot yuritish, o'z fikrini asoslab bera olishiga katta e'tibor beriladi. Bu kabi yondashuvlar nafaqat bilim, balki fikrlash, tahlil qilish, muloqot qilish, shaxsiy qaror qabul qilish va axborotni baholash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa aynan funksional savodxonlikning asosi hisoblanadi. O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda islohotlar olib borilayotganiga qaramay, funksional savodxonlikni rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan bir qator muammolar mavjud: An'anaviy, yodlashga asoslangan ta'lim uslublari ustunligi: Dars jarayonlarida haligacha tayyor ma'lumotni yodlash, test natijalariga yo'naltirilgan mashqlar ustun bo'lib

qolmoqda. O'qituvchilarning zamonaviy baholash metodikasidan yetarli xabardor emasligi: Ko'pchilik pedagoglar funksional savodxonlikni baholash mezonlari, topshiriq tuzish uslublarini yetarlicha bilmaydi. O'quv resurslarining cheklanganligi: Darsliklar, qo'llanmalar, o'quv topshiriqlari va raqamli resurslarda funksional yondashuv aks etmagan yoki kam aks etgan.

Baholash tizimi natijalarga emas, jarayonga yo'naltirilmagan: Baholash natijalari o'quvchining fikrlash darajasi, qaror qabul qilish layoqati, axborotni tahlil qilish qobiliyatini aks ettira olmayapti. Muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar quyidagilar bo'lishi mumkin: 1. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan darslik va metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish: Amaliy topshiriqlar, loyihaviy ishlanmalar, holatli masalalar keng joriy etilishi kerak. 2. O'qituvchilarning malaka oshirish tizimini yangilash: Ularga zamonaviy baholash vositalari, differensial va kompetensiyaviy yondashuv bo'yicha nazariy va amaliy treninglar tashkil etish zarur. 3. Fanlararo integratsiyaga asoslangan o'qitish tizimini yaratish: Informatika, matematika va tabiiy fanlar integratsiyasida funksional savodxonlikni kuchaytirish mumkin. 4. Raqamli ta'lim vositalarini keng joriy etish: Interaktiv platformalar, masofaviy ta'lim, onlayn test tizimlari orqali o'quvchilarning faol o'rganishga bo'lgan qiziqishi oshadi. 5. Milliy baholash tizimini xalqaro mezonlar asosida qayta ko'rib chiqish: Maxsus diagnostika testlari, ochiq savollarga asoslangan baholashlar, portfolioga asoslangan monitoring tizimlarini joriy etish lozim. 7. PISA baholash natijalarining milliy ta'limga ta'siri: PISA baholash natijalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, o'zbekistonlik o'quvchilar bilimga ega bo'lishi mumkin, biroq uni amaliyotga tadbiq etish, turli kontekstlarda qo'llashda qiynaladilar. Bu holat o'quv dasturlarida "qanday?" va "nima uchun?" kabi savollarga emas, balki "qaysi?" va "qachon?" kabi faktologik savollarga urg'u berilayotganini ko'rsatadi. Shuning uchun PISA natijalari asosida quyidagicha xulosalar chiqarilishi mumkin: O'quvchi bilimini real hayotiy vaziyatda qo'llay olishini baholaydigan yondashuv zarur; Tanqidiy fikrlash, axborotni saralay olish, muloqot va muammoli vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalari ta'lim tizimining asosiy maqsadiga aylanishi kerak; Baholash tizimi test emas, balki jarayon va natija uyg'unligiga asoslanishi lozim.

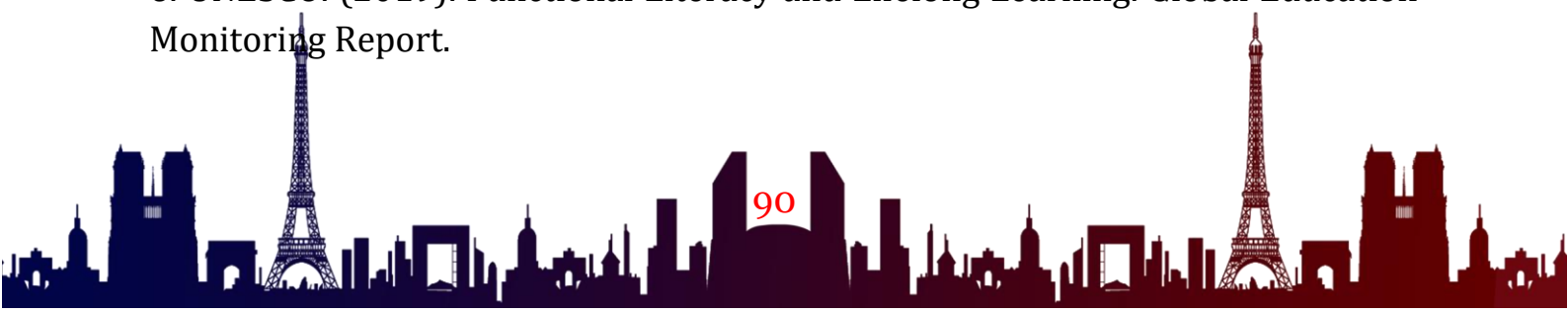
Xulosa: Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri — o'quvchilarda amaliy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ularni real hayotiy sharoitda to'g'ri va samarali qo'llay olishga o'rgatishdir. Bunda funksional savodxonlik tushunchasi markaziy o'ringa chiqmoqda. Bu savodxonlik turi shunchaki axborotni o'qib tushunish yoki yod olish emas, balki

uni tahlil qilish, baholash, qo'llash, muammolarni hal qilish hamda o'z fikrini asoslab bayon etish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar — o'quvchilarning funksional savodxonlik darajasini o'lchashda eng nufuzli, ishonchli va obyektiv mezon hisoblanadi. Ushbu baholash tizimlari orqali o'quvchilarning bilimni hayotiy faoliyatda qo'llash salohiyati aniqlanadi va natijalar asosida ta'lim siyosatini takomillashtirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi. O'zbekiston ham bu baholashlarda ishtirok etar ekan, ta'limda mavjud muammolar, metodik yondashuvlar, darslik mazmuni va pedagogik salohiyatni yangilash zarurati ochiq-oydin ko'rinmoqda. PISA-2022 natijalari, xususan, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni o'quvchilar yetarlicha o'zlashtirmaganini ko'rsatdi. Bu holat o'quv jarayonida faqat nazariy bilimga emas, balki funksional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvni joriy qilish zarurligini tasdiqlaydi. Shu bois, O'zbekiston ta'lim tizimida funksional savodxonlikni rivojlantirish uchun: darsliklar va o'quv dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilash; o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim metodologiyalari bo'yicha muntazam tayyorlab borish; xalqaro baholash tizimlari mezonlarini milliy baholash tizimiga integratsiya qilish; fanlararo integratsiya, loyiha va amaliy faoliyatga asoslangan o'qitish usullarini kengaytirish zarurdir. Faqat shundagina o'quvchilar bilimli emas, balki bilimni ongli, mustaqil va samarali qo'llay oladigan, zamonaviy jamiyatga integratsiyalasha oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. (2023). PISA 2022 Results (Volume I): Student Performance in Mathematics, Reading and Science. Paris: OECD Publishing.
2. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2021). PIRLS 2021 Assessment Framework. TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
3. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., & Foy, P. (2019). TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2023). PISA 2022 bo'yicha O'zbekistonning ishtiroki natijalari. Toshkent.
5. Djonboev E., Xoliqulov M. (2020). Ta'lim sifatini baholash: xalqaro va milliy yondashuvlar. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
6. UNESCO. (2019). Functional Literacy and Lifelong Learning. Global Education Monitoring Report.

7. Халқаро стандартларда баҳолаш тизими ва унинг миллий таълим тизимидаги аҳамияти // «Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» ilmiy-amaliy jurnali, 2022, №3.
8. Karimov, A. (2021). O'quvchilarning o'qish savodxonligini shakllantirishda PISA baholash tizimining ahamiyati. – “Pedagogika va psixologiya” jurnali, №2.